

НАУКА, РЕЛИГИЈА И ПСИХОЛОГИЈА

Владета Јеротић*

Богословски факултет, Београд; и
Српска академија наука и уметности, Београд

Резиме У раду се најпре расправља појам „индивидуације” у аналитичкој психологији К. Г. Јунга, а затим појам „обожења” у хришћанству. Поредићи садржај оба психичка и духовна процеса – циљ је и једном и другом процесу развој човека од индивидуе до личности – могуће је открити њихову сличност. У другом делу рада истражује се веза између науке и религије и њихова помоћ, заједно или одвојено, у природном процесу човекове индивидуације и/или обожења. Аутор се на крају залаже за чвршћу повезаност науке, психологије и религије, сматрајући да човек, као мисаоно и духовно биће, не може избећи свој егзистенцијални сусрет са религијом.

Кључне речи: индивидуација, обожење, морал, наука, религиозно искушење

SCIENCE, RELIGION AND PSYCHOLOGY

Abstract: In this paper three ideas are considered. First, similarity between two processes: individuation in analytic psychology of K. G. Jung and deification in Christianity. Second, relationship between science and religion, in sense to help us, separately or together, in two previous processes. Finally, bearing in mind that human being possesses both sense and spirit, the author argues that stronger link between science, religion and psychology is necessary, and that human existential facing with religion is unavoidable.

Keywords: individuation, deification, morality, science, religious temptation.

ИНДИВИДУАЦИЈА И ОБОЖЕЊЕ

Појам „индивидуација” први пут се појављује у Јунговој књизи *Психолошки типови* из 1920. године. У једној другој Јунговој књизи (*Однос између Ја и несвесног*) Јунг дефинише индивидуацију као „долажење самом себи” или као „самореализацију”. Могли бисмо још индивидуацију назвати процесом уцеловљивања личности, процесом сазревања на путу од индивидуе до личности, а овај процес сматрати спонтаном, природном тежњом човека ка препознавању себе као Сопства, надређен принцип који у себи садржи *Ја*. *Principium individuationis* као „основа постојања јединке, или посебности”, налази се већ код Аристотела, Алберта Великог, Лајбница, Спинозе и других великих мислилаца на Западу.

Без обзира што је индивидуација природан процес који је својствен сваком живом бићу, не остварује га свако. Морамо разликовати тзв. природни процес индивидуације, који протиче углавном аутономно, без довољног учествовања свести, и свесно доживљен, вођен и прорађиван процес индивидуације, типичан за мањи број људи.¹

* e-mail: tfsoc@eunet.yu

¹ Мој старији пријатељ, покојни академик Милош Радојчић, врстан математичар, говорио је, поводом оваквих расправа о сложености човековог бића да је човек „душа осећања”, „душа свести” и „дух надсвести” (о духу говоримо ако прихватимо трочлану поделу људског бића на тело, душу и дух,

Јунг је индивидуациони процес делио на два дела, временски распоређена у прву и другу половину живота. У првој половини живота, у случају када индивидуација протиче релативно нормално, човек образује своју Персону (модел понашања), упознаје своју Сенку (инфериорни део свога бића), на дубљем нивоу суочава се са архетипским фигурама Анимуса и Аниме (мушком и женском психом у оба пола), и тако, релативно успешно решава своју породичну и професионалну ситуацију. У другој половини живота (негде око 45 година живота), уколико је човек повољно прошао и прешао разноврсне кризе и препреке (које су неминовне и иза којих криза човек излази – ако излази – зрелији) у првој половини живота, указује му се пут дубљег осмишљавања живота, откривајући спонтано у себи архетипског *homo religiosus* (присутног у сваком човеку), који га упућује на постваривање Сопства у чијем је језгру скривен стваралачки принцип човеков – *homo creator*, а за хришћанске народе и Богочовек, Исус Христос.

Када је реч о хришћанству и човеку хришћанину, обожење (*theosis*) је процес обоготворења човека, његов *доживотни* пут духовног напредовања. У центру овог развоја налази се Бог као *личност* (што је било непојмљиво за било коју религију пре јудеохришћанства), и човек као *личност*. Бог је, према хришћанском учењу, ставио у човека велики динамички потенцијал који се испољава као могућност бескрајног раста човековог, али без Божје благодати, човек не може сам да „расте”, јер прети опасност да без помоћи Богочовека, човек постаје човекобог.

Треба подвући сличност између Јунговог учења о доживотном процесу човекове индивидуације (могли бисмо рећи и сазревања) и хришћанског појма доживотног процеса обожења (који се процес, према неким светим хришћанским Оцима наставља и после смрти).

ОДНОС НАУКЕ И РЕЛИГИЈЕ: РЕПУЛЗИЈА ИЛИ АТРАКЦИЈА?

Какве везе може имати моје досадашње излагање појма индивидуације у савременој дубинској психологији (не само код Јунга) и појма обожења у хришћанству са нашом главном темом: наука, религија и психологија (а ова у односу на друштво)? Да ли су претерана моја очекивања, као хришћанског антрополога да сазнам у којој се мери фасцинантан развој науке у XX веку и на почетку XXI века, приближава или све више удаљава од човековог религиозног погледа на свет, и како се онда наука и религија, приближавањем или удаљавањем једна од друге односе према друштву? У којој мери наука и религија, заједно или одвојено, помажу или одмажу природни процес индивидуације и/или обожења, на доживотном путу индивидуе која треба постепено да постане личност?

Опоменимо се да је идеја развоја, па и еволуције, присутна већ код философа пресократичара (Анаксимандар и Емпедокле), а онда нарочито код Аристотела, за кога душа, прва ентелехија тела, као активни принцип који ствара и усавршава тежи савршенству, као и свет. Каснија идеја развоја у природним наукама (Дарвин, Спенсер), присутна у материјалистичком схватању еволуције, налази своје корене, можда парадоксално, и у јудеохришћанској религији и њеном релативно рано постављеном циљу човеку – хришћанину, како, наиме, да се од

позивајући се на посланицу Солуњанима Апостола Павла-5, 23). Исправан ток индивидуације био би онда, према Радојчићу, постепени развој „душе осећања” у „душу свести” и „дух надсвести”, уз непрестано оплемењивање својих осећања и изоштравање умне свести.

индивидуе вине до личности и тако постане оно што је Бог човеку од почетка наменио: да постане Божији пријатељ (Јованово јеванђеље, 15, 15), а не да буде или остане роб или најамник.

Да се подсетимо нечег до сада реченог и да поновимо, или и проширимо питање упућено науци. Појам индивидуације у савременој дубинској психологији, као што смо рекли, не противречи појму обожења у хришћанству. За науку се с правом одавно говори да непрестано напредује. Да ли је појам напретка, развоја, еволуције (материјалне и/или духовне) мислена замка у коју је човек давно упао и више из те мреже не може да се извуче, или тај појам има свог дубљег смисла, али онда кога, ако не религиозног. Да ли ово онда значи да нема успеле индивидуације (реч је сада само о развоју појединца) без религиозности? Не мора тако да буде. Бог је и откривен и скривен, Он говори и ћути. Бог, међутим, увек очекује од човека да га из слободе тражи – и воли. Па, индивидуација, а онда и/или обожење и није друго него мучан и болан пут од неслободе ка слободи, од детерминизма до индетерминизма и натраг, ка осмишљеном детерминизму, од роба, преко најамника до Божијег пријатеља. Изгледа да је неопходно да на овоме трновитом путу индивидуације и/или обожења прођемо (ако прођемо) кризу атеизма, пантеизма, деизма, манихејског дуализма, да будемо речју, једно време сами, страховито сами.

Наш велики песник и хришћански мислилац Момчило Настасијевић, у есеју *У одбрану човека* из 1934. године, написао је нешто што је стално актуелно, а било је актуелно у Европи, бар од XVII века и остало, све до нашег доба: „Помоћ или одмоћ више нам неће пружити ни небо ни земља: сам самцит човек остављен је да скује своју судбину... Утирање пута, лагани преображај себе, и биолошког и духовног, процес човека ка нечему што се тек има остварити у чисто људско.” Сматрам да је у овој сажетој мисли Момчила Настасијевића обухваћена и човекова индивидуација и његово обожење. Да, али само ако се човек преображава.

НЕМИНОВНОСТ ЧОВЕКОВОГ ЕГЗИСТЕНЦИЈАЛНОГ СУСРЕТА СА РЕЛИГИЈОМ

Није ли овако описан пут човеков и пут целог човечанства? К. Г. Јунг је био врло опрезан када је, само повремено и ретко, говорио о индивидуацији човечанства. У Христовом учењу готово да нема ни трага о неком духовном напретку свих народа света или о рају, односно Божијем царству на Земљи. Једина револуција коју је Исус Христос од човека очекивао, била је и остала револуција коју човек треба да оствари у самом себи; преображај је то, метаноја! Чини се да на овакав хришћански изазов имамо само рђаве и добре одговоре човека, мада су у човеку, то нам је добро познато као психотерапеутима, зло и добро измешани некад, до непрепознатљивости. У рђаве одговоре, нарочито данашњег човека, на, рекао бих, неопходне изазове зла, навео бих следеће: *ubi bene, ibi patria* (где је добро, тамо је отацбина); и добро и зло су релативни појмови (велика је опасност данас, по моме мишљењу, од апсолутизације релативизма); хлеб ми је важнији од слободе (стална присутност Великог Инквизитора Достојевског!); зар сам ја чувар брата свога (Каинов одговор на Божије питање где му је брат Авел); што бих ја бринуо, други о томе брину итд. Ваља споменути, и добре одговоре на стална искушења на животне реалности, нарочито присутне када индивидуирамо, а и више, када се обожујемо: не суди никоме, да не би био осуђен (Христове јеванђељске речи); уочавај у себи и око себе и оно што је лепо, добро, свето, а не само што је зло, ружно и профано; разликуј грех од грешника; чини добро људима да би и постао добар; ако и ниси религиозан, буди моралан итд.

А наука? Да ли је свеједно за научни рад и резултате тог рада ако је научник атеиста, агностик или теиста? Да ли је то уопште важно када неко значајно откриће уђе у праксу, у друштво, у један одређен народ или нацију? Можда оваква идеолошка или религиозна одређеност и није битна. Али, не бих као хришћански мислилац могао да прихватим неког аморалног или неморалног научника, с образложењем да његова открића значајна за свет, немају никакве везе са његовим моралом.

И за крај, радо наводим (и у неким другим приликама) речи руског религиозног филозофа Максима Тарејева који је већ на почетку XX века (да ли пре или после Владимира Соловјева?) изрекао, бар по моме уверењу, једну велику истину: „Егзистенција је под знаком религиозног искушења”, мислећи управо на век који долази, XX, а ми можемо додати, и XXI. Ни швајцарски протестантски хришћанин Карл Густав Јунг није био далеко од оваквог поимања религиозног у историји човечанства, па и више, у животу сваког човека посебно, када је написао (мада много касније од Максима Тарејева): „Што смо мање свесни религиозног проблема у будућности, то је већа опасност да злоупотребимо божанску клицу у нама за неко смешно или демонско самонадување, уместо да схватимо да нисмо ништа више од јасала на којима се Господ родио”.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Н. Берђајев, Егзистенцијална дијалектика божанског и људског (Логос / Ортодос, Београд, 1995).
- [2] Н. Берђајев, О човековом ропству и слободи (Књижевна заједница Новог Сада, 1991).
- [3] Н. Берђајев, О савршенству хришћанства и несавршенству хришћана (Богословска библиотека „Парусија”, Београд, 1985).
- [4] С. Булгаков, Православље (Књижевна заједница Новог Сада, 1991).
- [5] В. Јеротић, Хришћанство и психолошки проблеми човека (Архиепископија београдско – карловачка/Арс либри, Београд, 2000).
- [6] В. Јеротић, Јунг између Истока и Запада (Просвета, Београд, 1990).
- [7] В. Јеротић, Индивидуација и/или обожење (Арс либри, Београд, 1998).
- [8] Г. К. Јунг, Одабрана дела 1-5 (Матица српска, Нови Сад, 1977).
- [9] Г. К. Јунг, О развоју личности (Службени лист СРЈ, 2000).
- [10] Ж. Моно, Случајност и нужност (Печат, Београд, 1983).
- [11] М. Настасијевић, Целокупна дела 1-3 (Издање пријатеља, Београд, 1938).
- [12] А. Тарасјев, Биологија и креационизам (Сигнатуре, Београд, 1999).
- [13] В. Хајзенберг, Физика и метафизика (Нолит, Београд, 1972).
- [14] Ђ. Шушњић, „95 теза о односу религије и науке”, Култура 65-67 (Београд, 1984).